

Комисија за очување националних споменика, на основу члана V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини и члана 39 став 1 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, на сједници одржаној од 2. до 8. новембра 2004. године, донијела је

ОДЛУКУ

I

Градитељска цјелина – Хусејнија (Хусеин-капетана Градашчевића) џамија у Градаццу проглашава се националним спомеником Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: национални споменик).

Национални споменик чине: џамија, абдестхана, библиотека и харем са нишанима и улазне капије.

Национални споменик се налази на локацији која обухвата к.ч. бр. 1192 и 1193 (нови премјер), што одговара к.ч.бр. 9/86, 9/87 и 9/244 (стари премјер), з.к.уложак број 725 к.о. Градачац, Општина Градачац, Федерација Босне и Херцеговине, Босна и Херцеговина.

На национални споменик се примјењују мјере заштите утврђене Законом о спровођењу одлука Комисије за заштиту националних споменика успостављене према Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини (“Службене новине Федерације БиХ” бр. 2/02, 27/02 и 6/04).

II

Влада Федерације Босне и Херцеговине (у даљњем тексту: Влада Федерације) дужна је да обезбиједи правне, научне, техничке, административне и финансијске мјере за заштиту, конзервацију, рестаурацију и презентацију националног споменика.

Комисија за очување националних споменика (у даљњем тексту: Комисија) утврдиће техничке услове и обезбиједити финансијска средства за израду и постављање информационе табле са основним подацима о споменику и одлуци о проглашењу добра националним спомеником.

III

Утврђују се сљедеће мјере заштите за простор дефинисан у тачки I став 3 ове одлуке:

- дозвољени су само конзерваторско-рестаураторски радови, реконструкција дијелова који недостају, радови на текућем одржавању и радови чији је циљ презентација националног споменика уз одобрење федералног министарства надлежног за просторно уређење и стручни надзор надлежне службе заштите наслеђа на нивоу Федерације Босне и Херцеговине;

- Влада Федерације дужна је да обезбиједи средства за израду пројекта рестаурације националног споменика чији је циљ враћање његовог изворног изгледа.

Пројекат рестаурације мора да поштује сљедеће смјернице:

а) са објекта уклонити све елементе који знатно нарушавају његову аутентичност и који нису урађени у складу са принципима конзервације и рестаурације (цементни малтер са зидних површина, акрилна фарба коришћена на спољним и унутрашњим зидовима, расвјета око михраба и неодговарајући кровни покривач на објекту библиотеке);

б) пажљиво скинути нови фарбани слој нанесен на михраб џамије ради проналажења остатака изворног фарбаног слоја и рестаурације оригиналних слојева;

ц) анализирати оштећења на порталу џамије, те израдити пројекат његове санације и рестаурације;

д) анализирати очуваност и статичку носивост оригиналних плоча ограде шерефе ради евентуалног поновног уграђивања. Уколико се установи да њихово стање не дозвољава поновно уграђивање, потребно их је заштитити и на одговарајући начин презентовати у оквиру градитељске цјелине;

е) све дијелове ентеријера који недостају урадити на основу постојеће техничке документације њиховог изворног изгледа.

IV

Стављају се ван снаге сви спроведбени и развојни просторно-плански акти који су у супротности са одредбама ове одлуке.

V

Свако а посебно надлежни органи Федерације Босне и Херцеговине, кантона, градске и општинске службе суздржаће се од предузимања било каквих радњи које могу да оштете национални споменик или доведу у питање његову заштиту.

VI

Ова одлука доставиће се Влади Федерације, федералном министарству надлежном за просторно уређење, надлежној служби заштите наслеђа на нивоу Федерације Босне и Херцеговине, општинском органу управе надлежном за послове урбанизма и катастра ради спровођења мјера утврђених у тач. II - V ове одлуке и надлежном општинском суду ради уписа у земљишне књиге.

VII

Саставни дио ове одлуке је образложење са пратећом документацијом које је доступно на увид заинтересованим лицима у просторијама и на веб-страници Комисије (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

VIII

Према члану V став 4 Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, одлуке Комисије су коначне.

XI

Даном доношења ове одлуке са Привремене листе националних споменика Босне и Херцеговине («Службени гласник БиХ» број 33/02, «Службени гласник Републике Српске» број 79/02, «Службене новине Федерације БиХ» број 59/02 и «Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ» број 4/03) брише се национални споменик уписан под редним бројем 261.

X

Ова одлука ступа на снагу даном доношења и објавиће се у «Службеном гласнику БиХ».

Ову одлуку Комисија је донијела у сљедећем саставу: Зеупер Ahunbay, Амра Хаџимухамедовић, Дубравко Ловреновић, Љиљана Шево и Tina Wik.

Предсједавајућа Комисије

Амра Хаџимухамедовић

Број: 07.2-2-255/04-5
2. новембра 2004. године
Сарајево

Образложење

I – УВОД

На основу Закона о спровођењу одлука Комисије за очување националних споменика, успостављене према Анексу 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини члан 2 став 1, “национални споменик” је добро које је Комисија за очување националних споменика прогласила националним спомеником, у складу са члановима V и VI Анекса 8 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини, као и добра уписана на Привремену листу националних споменика Босне и Херцеговине («Службени гласник БиХ» број 33/02) све док Комисија не донесе коначну одлуку о њиховом статусу а за што не постоји временско ограничење и без обзира на то да ли је за наведено добро поднесен захтјев.

Комисија за очување националних споменика у претходном сазиву донијела је одлуку о стављању **Хусејније (Хусеин-капетана Градашчевића) џамије у Градачцу** на Привремену листу националних споменика под редним бројем 261.

У складу са одредбама закона, а на основу члана V став 4 Анекса 8 и члана 35 Пословника о раду Комисије за очување националних споменика, Комисија је приступила спровођењу поступка за доношење коначне одлуке о проглашењу добра националним спомеником.

II– ПРЕТХОДНИ ПОСТУПАК

У току вођења поступка извршен је увид у:

- документацију о локацији имовине и садашњем сопственику и кориснику добра (копију катастарског плана и земљишнокњижни извод),
- податке о садашњем стању и намјени добра, укључујући и опис и фотографије, податке о оштећењима у току рата, податке о интервенцијама на рестаурацији или другој врсти радова на добру итд.,
- историјску, архитектонску или другу документарну грађу о добру која је дата у попису коришћења документације у оквиру ове одлуке.

На основу увида у прикупљену документацију и стање добра утврђено је сљедеће:

1. Подаци о добру

Локација

Градачац је насеље смјештено на ријеци Градишници (сјеверна перипанонска Босна) између огранака босанских котлина и посавске равнице. Насеље се развило на раскрсници путева за Босански Шамац, Тузлу и Грачаницу.

Хусејнија (Хусеин-капетана Градашчевића) џамија се налази у центру града Градачаца. Објекат је ситуиран одмах уз градске бедеме, на удаљености од 2 метра од главне градске капије. Обухвата [к.ч. бр. 1192 и 1193 к.ч. стари 9/86,9/87 и 9/244 з.к. ул. бр. 725](#) к.о. Градачац, Општина Градачац, Федерација Босне и Херцеговине.

Историјски подаци

Комплекс старог града у Градачцу је утврђење грађено у османско доба. Име Градина, како се зове локалитет на коме се налази овај комплекс, одаје много старије поријекло. С обзиром на то да овдје нису вршена археолошка испитивања, даљња прошлост града није позната. Уз јужни бедем Доњег града, при рекогносцирању терена, случајно су нађени фрагменти касносредњовјековне керамике. Стога се претпоставља да би око јужног бедема могли да буду остаци средњовјековног града. Испод града је локалитет Варош. У средњем вијеку припадао је жупи Ненавиште, која је формирана на територији између ријека Тиње, Саве и Босне. У касном средњем вијеку жупа је подијељена на два мања котара: котар Добор (западне територије на лијевој обали Босне) и котар Грачац са сједиштем у Градачцу, који је обухватао територије источно од ријеке Босне (*Белић, 1988, 77, Анђелић, 1982, 147*). Пред крај босанске самосталности назире се да је област у западним дијеловима Усоре, то јест порјечју Босне, у којој се налазио и Градачац (средњовјековни град Гра(да)чац), била под влашћу Радивоја Котроманића, дугогодишњег претендента на краљев престо. Њему је босански краљ Стјепан Томашевић даровао 1461. године Грачац, а изгледа да је само потврдио пријашњу даровницу краља Томаша. Није познато да ли су овом облашћу и раније управљали поједини огранци или чланови владарске куће (*Трухелка, 1909, 447, Анђелић, 1982, 153*).

Вјероватно је Градачац пао у османске руке при заузимању Босне 1463. године. Послије маџарске противофанзиве 1463/64. године основане су јајачка и сребреничка бановина, на чијој се територији налазио и Градачац (*Ханџић, 1975, 36*). Историјски извори не дају тачне податке о томе када је под османску власт пала територија сребреничке бановине. Како наводи Ханџић, Османлије су ту територију дефинитивно заузеле након истека седмогодишњег примирја (1503-1510), а прије 1. 4. 1519. године, када је у Будиму поново закључено примирје између Маџара и Османлија на три године (*Ханџић, 1975, 48*). Освојена територија припала је зворничком санџаку.

У сумарном дефтеру из 1533. године помиње се варош града Грачаца (*кал'а и Грачац*) са свега 19 кућа у нахији Грачац. Утврда у Градачцу је припадала, осим градова Раче, Кораја, Брчког и Добора, сјеверној линији утврђења зворничког санџака. Припадала је појасу истурене крајине чије су тврђаве чувале само улуфеџије (покретна војска која је дјеловала у случају потребе и невезана за тимаре у истуреним утврдама војне крајине). Зато је нема у пописима до 1533. године, па ни у сумарном попису из те године. Тек између 1536, када су Османлије предузеле офанзиву за освајање Славоније, и 1548. године дио градова, међу којима и Градачац, престали су према врсти посада бити гранични градови (*Ханџић, 1975, 8, 72-73, 138, 144*).

Од 1548. све до XIX вијека нахија Грачац се помиње под именом нахије Ненавиште. Ова нахија је припадала зворничком санџаку и кадилуку Сребреница све до 20. година 16. вијека, затим, зворничком кадилуку до 1633. године, када је припала грачаничком кадилуку (*Шабановић, 1982, 170, 201-202, 231*).

На шпијунским картама из средине XVI вијека још се стално среће име Gratschas или Gradzatz. Име Градачац први пут се јавља 1634, али нема података о утврди (*Крешевљаковић, 1953, 39*). С обзиром на то да се те године у Тузланском сицилу помиње Доња махала у Градачцу, претпоставља се да је постојала Горња махала, односно Градина, која је као војни објекат била запуштена. Одмах послје Карловачког мира 1699. године основан је на једном дијелу будуће градачке капетаније агалук (војна управна јединица којом управља ага) и вјероватно је већ тада у тврђави постојала стража од 20 азапа (пјешадија, један од главних војних редова у граничним тврђавама и капетанијама), а 10.IV 1702. године створен је и војнички џемат од 50 војника и официра. Године 1701. се помиње као паланка.

Тек од XVIII вијека, када је граница Османског Царства утврђена на Сави (дефинитивно одредбама Београдског мира 1739. године), Градачац као стратешко мјесто у пограничном простору Царства добија значај. Око 1710. а сигурно прије 1730. године из агалука је израсла капетанија која је имала 300 плаћених војника, разних родова војске. Овој капетанији су припадала и утврђења Соко код Грачанице и Сребреник.

Први сигурно документовани и познати капетан био је око 1730. године Мухамед. Један од његових наслједника био је Мехмед-капетан (познат из докумената између 1749 -1781. године). У његово вријеме, 1756. године, на мјесту паланке почели су се градити тврђава и цијели комплекс старог града, а поправљани су градови Соко и Сребреник.

Мехмед-бега је наслједио његов син Осман-капетан, и то прије 1795. године. У његово вријеме знатно је проширена тврђава у Градачцу. Према натпису над сјеверном капијом (до Хусејније џамије), предузети радови на проширењу завршени су 1808. године. Тада су подигнуте двије капи-куле, код Хусејније и у горњем (јужном) улазу у град. Осман је умро крајем 1812. године а наслједио га је најстарији син Мурат-капетан (1813 -1821), који је завршио градњу града. Из његовог времена (1818) има и највише информација о обнови и поправкама утврђења које су вршене по валијиној (управник провинције) наредби. Мурат-капетан је био један од најмоћнијих босанских капетана и врло образован човјек свог времена. Претпоставља се да је он дао да се изгради водовод у Градачцу, првенствено ради потребе тврђаве. Водовод је имао чесму и три излива близу џамије Хусејније (*Крешевљаковић, 1991, 183*).

Наслједио га је Хусеин-капетан Градашчевић, назван Змај од Босне, посљедњи градачки капетан (1821 -1832). Он је био син Осман-паше, млађег Муратовог брата. Његовом капетанијом се најбоље управљало у Босни. Он је обнављао кулу и тврђаву. Осим камена, градило се и циглом која се прво довозила из Славоније (Аустрије), а касније је, вјероватно, прављена у сопственој циглани у Орашју. У Градачцу је саградио сахат-кулу (1824) и џамију Хусејнију¹ (1826) (*Крешевљаковић, 1991, 185*), што је видљиво из натписа који се налази изнад улаза у џамију.

¹ Народно предање каже да је мало ниже данашње локације Хусејније џамије постојала још једна џамија која је изгорјела у једном од пожара. Након тога је Хусеин-капетан одлучио да подигне садашњу џамију. Претпоставља се да је приликом дефинитивне изградње града и куле

Из архивских докумената познато је да је унутар тврђаве била Султан Фатих Мехмед-ханова џамија. Грађена је, свакако, прије 1711. године, што одговара историјским чињеницама, иако носи име Мехмеда ел-Фатиха. Напуштена је 1878. године, јер су аустроугарска власт и војска затвориле капије града. Аустроугарска војска, којој џамија није била потребна, почела је да разноси прво дрвене, а затим и камене дијелове. Изгледа да је камен ове џамије служио и за градњу Реуф-бегове (Нове градске) џамије, те православне (1887) и католичке (1889) цркве у Градачцу. Већ 1892. котарске власти су срушиле џамију, а 1908. године хафиз Мустафа еф. Имамовић изјављује да «данас на мјесту гдје је џамија постојала ни једног камена, већ се само на главном зиду око града виде знакови, да је на том мјесту једна зграда била». Џамија је била мала и служила је за тврђавску посаду и џемат у махали поред тврђаве. Била је грађена од камена, а имала је дрвени кров и минарет. Данас житељи Градачца не знају гдје се џамија налазила, али се из једног документа види да је била негдје са унутрашње стране бедема и да је била на државном земљишту још од османског периода (Камберовић, 2000, 253-264).

2. Опис добра

Градитељска цјелина Хусејније (Хусеин-капетана Градашчевића) џамије састоји се од: улазних капија, харема са нишанима, објекта џамије, абдестхане и библиотеке.

Џамија припада типу централне поткуполне џамије са тријемом који је наткривен са три мале куполе, што представља врло чест тип џамије на просторима Отоманског Царства. Према својој конструкцији, објекат спада у тип грађевине код које је прелаз из квадратичног облика у куполу изведен тромпама.

Спољне димензије џамије (укључујући софе) износе 18,59 x 13,90 метара. Џамија је зидана каменом кречњаком и, према подацима из *Картонa објекта Завода за заштиту споменика БиХ*, дебљина зидова на неким мјестима (није прецизирано којим) износи и 1,80 метара. Међутим, према пројекту постојећег стања који је урадио исти Завод 1989. године, димензије зидова су слjedeће: југоисточни михрабски зид на коти +1,00 метара има дебљину 1,34 метра, а дебљина југозападног и сјевероисточног је 1,35 метара. Сјеверозападни зид је дебљине 1,35 метара.

Над приближно квадратном основом унутрашњих димензија око 11,20 x 11,23 метара конструисана је централна купола која у потпуности одражава облик полулопте. Унутрашње тјеме куполе налази се на висини од 14,70 метара, мјерено од нивоа пода џамије, а њена спољна висина је 15,25 метара. Дебљина куполе на средњем најтањем дијелу, према снимку постојећег стања из 1989. године, износи 0,55 метара.

Прелаз са квадратичне основе кубуса џамије у кружни тамбур изведен је преко угаоних тромпи, које су у зонама испод средњих кришки наглашене сталактитима без икаквих декорација. Висина осмоугаоног тамбура мјерена са спољне стране износи око 4,24 метра. Тамбур џамије је наглашен профилисаним вијенцем висине 40 цм, који се налази у хоризонталној равни његовог завршетка. У ентеријеру је, такође, наглашен једноставнијим вијенцем чија висина износи око 7 цм и који је постављен на висини од око +9,00 метара, мјерено од нивоа пода џамије. Унутрашњи полупречник куполе, мјерен у

порушена џамија која се налазила у утврди, па је Хусеин-капетан подигао своју џамију као накнаду за порушени објекат (*Мујезиновић, 1977, стр. 173,174*).

тамбуру, износи око 5,60 метара. Висина куполе, мјерена са спољне стране од краја тамбура до њеног тјемења, износи 3,57 метара.

Тамбур џамије је завршен једноставним профилисаним вијенцем висине 43 цм. У горњој зони тамбура, на висини од 9,13 метара, налази се осам правоугаоних прозора са завршецима у виду преломљеног лука. Димензије ових прозора су: ширина око 60 цм, а висина око 1,08 метара. Са сјевероисточне и југозападне стране тамбура, на висини од 7,40 метара, налазе се још по два прозора истог облика са сличним завршетком. Уочава се да су лукови прозорских отвора различито обликовани, па неки аутори ову чињеницу доводе у везу са квалитетом мајстора².

Софе које се налазе у сјевероисточном дијелу објекта имају димензије 4,67 x 5,64 метара, а југозападне су димензија 4,65 x 5,86 метара. Под софа подигнут је за отприлике 50 цм у односу на ниво средишњег пролаза, који је широк 2,61 метара на улазу у тријем, односно 2,78 метара уз врата џамије. Софе имају камени под.

Конструкција тријема ослања се на четири камена стуба осмоугаоне основице чија ширина износи око 50 цм. Стубови тријема су постављени на профилисане камене базе које на висини од отприлике 70 цм из квадратичне прелазе у осмоугаону основу. Стубови су завршени богато украшеним капителима са сталактитним декорацијама. На појединим мјестима видљива су оштећења капитела настала, углавном, услед многобројних интервенција.

Стубови су међусобно и са сјеверозападним џамијским зидом повезани полукружним луковима испод којих су постављене челичне затеге. Због тога су на поменутом зиду џамије изведена четири пиластра са капителима на које се ослања конструкција лукова. На тај начин добијена су три квадрата који носе конструкцију купола тријема, а чије димензије износе: лијеви 3,84 x 4,03 метара, средњи 4,02 x 4,00 и десни 3,97 x 3,88 метара. Дебљина лукова износи 51 цм.

На главном кубусу џамије налази се укупно 14 прозора постављених у два хоризонтална реда. У доњем реду налази се укупно осам прозора (димензија око 102,5 до 1,05 x око 1,55 метара). У овом реду прозори имају завршетак у виду полукружног лука. Прозори су додатно наглашени профилисаним декорацијом изведеном у малтеру која је највјероватније настала при некој од каснијих интервенција. У горњем реду са сјевероисточне, југоисточне и југозападне стране налазе се по два прозора димензија 0,78 x 1,60 метара. Ови прозори имају завршетак у виду преломљеног лука. И они су додатно наглашени оквиром који је утиснут у раван зида за 5 цм. Са сјеверозападне стране џамије, умјесто прозорских отвора, изведене су нише димензија 0,78 x 1,60 метара, чија дубина износи 60 цм. Прозори првог реда са спољне стране имају демуре од кованог гвожђа.

Све унутрашње зидне површине су малтерисане и окречене.

Портал џамије представља један од њених репрезентативнијих дијелова. Састављен је од каменог оквира извученог из масе зида. Врх портала није завршен равном линијом, него се она таласасто пење према средини композиције. Неки истраживачи овакав завршетак и декорацију портала

² Према оцјени коју је изнио арх. Џемал Челић, а која је објављена у публикацији "Наше старине" бр. II, градитељи ове џамије нису били нарочити мајстори свога заната нити по конструкцији, нити по композицији коју су извели. Према његовом мишљењу, они не знају конструкцију турског шиљаатог лука; њихов лук је карикатура узорка који су негдје видјели.

повезују са утицајима барока на градитеље ове џамије. Камени портал је широк 3,46 и висок 5,50 метара.

Са лијеве и десне стране улазних врата, која имају димензије око 1,59 x 2,09 метара, налазе се довратници израђени од исте врсте камена, завршени једноставно декорисаним капителима. Надвратник је изведен у форми полукружног лука с тим што је његова спољна страна завршена формом преломљеног лука.

Портал је био украшен флоралним мотивима - представама ваза са цвијећем (лале, каранфили) и обиљем везица, трака и нарочито чемпреса, као и стилизованих небеских тијела. У самом врху се налази стилизована шестокрака звијезда. Изнад џамијских врата налази се камена табла димензија 72 x 64 цм са исклесаним текстом³ и годином градње 1242. по Х. (1826). Испод текста са његове десне стране налазе се ријечи: «Ово је текст Мухибје, зворничког муфтије.» На овом натпису се, такође, може да види још један потпис који припада највјероватније калиграфу.

Михраб је израђен од камена и, уз портал, представља најрепрезентативнији дио џамије. У основи има осам страница са радијусом зидне нише од отприлике 54 цм. Укупна висина михраба је 5,30 метара. Висина до тјемена михрабске нише износи око 3,85 метара. Истак, у односу на зидну раван, износи око 15 цм.

Горња зона михраба подијељена је на седам појаса смакнутих за по 5 цм. Према снимку који је урадио Завод за заштиту споменика БиХ 1957. године, видљиво је да је михраб био богато декорисан представама ваза са цвијећем и међусобно испреплетених кругова повезаних витицама. Сваки од појаса био је различито декорисан. Унутрашњост кружница била је испуњена мноштвом геометријских форми.

Нестручним интервенцијама које су урађене 1996. године комплетан михраб је префарбан. Десно од михраба налази се дрвени минбер.

Махфил Хусејније џамије припада типу тзв. предњих дрвених махфила са димензијама 2,56 цм x 11,15 метара. Протеже се цијелом дужином сјеверозападног зида. Са предње стране постављен је полукружни истак за

³ Текст натписа гласи:

"Како су лијепи михраб и минбер џамије
освједочених вјерника,
Чија изванредна купола се може поредити са 'Бејти мамуром',
Вриједне хвале су богомоље гдје год се
Налазиле,
А посебно куполама пресвођена мјеста, гдје
Се пада ничице,
Свакодневно се на богомоље просипа обилна,
Милост,
Јер су то мјеста и богомоље побожних,
Признати се мора да је за подизање овакве
Богомоље
Потребна упута божија и његова помоћ.
Настојања савременика остала су безуспјешна,
Јер нешто слично није видео ни онај ко је много
Путовао.
Сретни емир капетан тврђаве Градачца,
Од бога је упућен и помогнут за овакву градњу,
Придружујући се честитању њезина довршетка,
Ево хронограма,
Крклери рекоше: 'Ово је лијепа џамија и дом вјерника.'"

мујезина чији је пречник отприлике 2,0 метара. Лијево од улаза у џамију, уз спољне зидове, изграђено је двокрако преломљено дрвено степениште којим се приступа галерији махфила. Ширина степеништа износи 90 цм. Конструкција махфила ослања се на богато декорисане дрвене стубове различитих димензија (отприлике 14 до 16 цм) постављених на различите удаљености. Ширина махфила износи 2,40 метара.

Уз југозападни зид џамије налази се дио махфила који је служио за молитву градачачких капетана. Цијелом дужином махфила постављена је декорисана дрвена ограда висока 58 цм. У полукружном истаку за мујезина њена висина износи 44 цм. У мунару џамије улази се са нивоа махфила, гдје се, у југозападном зиду џамије, налазе улазна вратанца ширине 67 цм.

Мунара Хусејније џамије има камено постоље и тијело озидано опеком. На први поглед дјелује као да је изграђена у два различита временска периода.

Постоље мунаре има четрнаест страна и изграђено је од правилно клесаних блокова кречњака полаганих на приближно квадратичном темељу димензија 4,05 x 3,91 метара. Дужина странице постаменту мунаре је отприлике 1,10 метара. Висина постоља износи око 7,50 метара а на његовом врху налази се вијенац висине 15 цм. Прелаз са четрнаестоугаоне на двадесетчетвероугаону готово кружну основу остварен је преко струка мунаре чија је висина 2,25 метара. Струк мунаре чини 9 хоризонталних редова кречњака са постепеним смицањем којим се постиже потребно сужење. На висини од отприлике 10,00 метара постављен је сљедећи вијенац висине 15 цм. На висини од 24,30 метара налази се шерефе мунаре са богатим декорацијама у виду тордираних ужади и других геометријских тијела која формирају рељефни орнамент у простору. Шерефе је завршено оградом висине отприлике 1,00 метар која је имала богато декорисане странице.

Каца мунаре је висока отприлике 4,40 метара (мјерено од врха ограде). Кровна купа има висину 5,19 метара и завршена је алемом. Спиралним степеништем, чија ширина крака износи 68 цм, кроз полукружно засведена врата, постављена на југоисточној страни мунаре, излази се на шерефу.

У склопу градитељске цјелине Хусејније џамије, осим објекта џамије, налазе се: улазне капије, зграда библиотеке, зграда абдестхане и харем са нишанима.

Капије:

У џамијско двориште Хусејније џамије улази се кроз двије капије:

- главне, која се налази са сјеверозападне стране, и
- споредне, која се налази са сјевероисточне стране објекта, за коју се претпоставља да је служила као улаз Хусеин-капетана.

Сјеверозападна капија је урађена од камена кречњака, од кога је направљена и мунара објекта. Са лијеве и десне стране капије налазе се камени довратници без декорација, који су завршени капителима. Надвратник капије је изведен у форми полукружног лука на чијој је средини, са горње стране, постављен вертикални истак који према облику подсјећа на алем џамије. На луку су изведене богате декорације које се састоје од укупно 13 медаљона у којима су уклесане представе цвијећа и ваза између којих су наизмјенично поредане кружнице испуњене геометријским мотивима небеских тијела. У централном медаљону се налази стилизована представа шестокраке звијезде. Цијела композиција са доње стране лука уоквирена је траком. Ширина капије износи око 2,30 метара, а њена висина је отприлике 2,40 метара. Камени

довратници, заједно са капителом, имају ширину 35 цм и висину око 1,40 метара. Висина лука износи отприлике 45 цм.

Сјевероисточна капија је, такође, урађена од кречњака. Приступ овој капији омогућен је двокраким степеништем из оближњег парка. На лијевом каменом довратнику уклесани су полумјесец и сабља. Довратници су завршени капителима без икаквих декорација. Надвратник представља богато декорисан сегментни полукружни лук. Декорације су врло сличне декорацијама на сјеверозападној капији. И овдје је цијела композиција са доње стране уоквирена траком. Ширина капије износи отприлике 1,50 метара, а њена висина око 2,00 метра. Камени довратници, заједно са капителом, имају ширину 25 цм и висину око 1,40 метара. Висина лука износи отприлике 0,55 метара.

Библиотека:

Изградњом многих објеката, посебно културно-просвјетног обиљежја, може да се прати писана ријеч у Градачцу. Прву медресу у Градачцу подигао је велики босански вакиф Осман-капетан. Извјесно је да је ова установа имала и своју библиотеку у којој је, осим уџбеничке и приручне литературе, било и књига из различитих области. Ова медреса се користила све до 1947. године.

Уз џамију Хусеин-капетана 1255. године по Х.(1839-1840) саграђена је библиотека чији је вакиф познати пјесник и државник Сејјид Фадил-паша Шерифовић (1803-1882). Над њеним улазом налазила се табла са урезаним тарихом у прози на арапском језику⁴. Табла са тарихом данас се налази изнад врата Народне библиотеке у Градачцу.

Библиотека се налази у сјеверном углу дворишта џамије. Објекат је приземни, димензија приближно 6,00 x 6,00 метара. Улаз у објекат се налази са југоисточне стране. Са сјевероисточне и сјеверозападне стране се налазе по два правоугаона прозорска отвора. Првобитно је била пресведена куполом, а данас има четворострешни кров покривен битуменизованом шиндром. Библиотека је радила све до 1883. године, када је престала да ради, јер нико о њој није имао да брине (*Муџезиновић, стр. 177*).

Са сигурношћу не може да се тврди шта се догодило са књигама ове библиотеке, нити какав је био састав њеног књижног фонда (*Хаџиосмановић*).

Абдестхана

Овог објекта нема уцртаног у снимку постојећег стања који је урадио Завод за заштиту споменика БиХ 1957. године. Абдестхана са шест чесми изграђена је 1963. године а подигли су је насљедници из породице Арнауталића. Објекат има осмоугаону основу покривену куполом. Прозорски отвори абдестхане урађени су по узору на прозоре доњег реда џамије.

Харем

У харему Хусејније џамије смјештено је свега девет надгробних споменика, међу којима два мања нишана немају натпис, а осталих седам су са натписима, па их је на основу тога могуће датирати. Недатирани нишани су мањих димензија, са турбанима, исклесаним малим пушкама. Најстарији датирани нишан потиче из 1854. године, а најмлађи је датирани у 1918. годину.

Над саркофагом ограђеним жељезном оградом налазе се два округла нишана, од тога на узглавном налази се мањи фес са кићанком. Натпис је изведен у несх-цели писму. Нишан припада Билели Махмуд-бегу, сину Осман-

⁴ "Догађа се оно што Аллах хоће. Вакиф ове библиотеке је Сејјид Фадил-паша Шерифовић. Нека му Аллах увећа углед и част на оба свијета. Аллаху се утјечемо. Амин! Год. 1255. Х. (1839-1840)."

капетана, који је умро 4. сафера 1289. године по Х. (1872). Остали датирани споменици припадају:

- Хаџи Мехмеду, сину Хусеин-капетана, умро 1271. године по Х. (1854/55),
- Хаџи Мехмеду Изет-бегу, сину Есад Ахмед-бега, умро 1275. године по Х. (1858/59),
- Хаџи Мурату, сину Бекир-бега, умро 1278. године по Х. (1861/62). На десној страни узглавног нишана налази се уклесана мања сабља.
- Адила-хануми, кћери Ахмед Есад-бега, умрлој 1278. године по Х. (1861/62),
- Ахмед-бегу, сину Ахмед-бег ефендије, умро 1285. године по Х. (1865),
- Шерифа-хануми, жени Хасан-бега Османпашића, кћери Мехмед Изет-бега, умрла 1302. године по Х. (1884),
- Хафизу Мустафи еф. Имамовићу, на чијем се узглавном нишану налази текст написан на босанском језику исписан арапским словима, а који је умро 1918. године.

У харем Хусејније џамије накнадно су пренесени нишани из харема који се налазио испод џамије и који је након другог свј. рата претворен у парковску површину. Пренесени датирани споменици означавали су гробове:

- Мехмед-капетана, сина Осман-капетана из Градачца, умро 1169. године по Х. (1755/56),
- Хаџи Мустафе, сина Мехмед-капетана, 1218. године по Х. (1803/04),
- Хасан-аге, сина Осман-аге, умро 1286. године по Х. (1869),
- Хаџи Акифа, сина Мустафина, умро 1289. године по Х. (1872),
- Хусеина еф. Чаршимаковића, сина Хаџи Хасанова, умро 1289. године по Х. (1872),
- Хусеин-бега Јашаревића, умро 1290. године по Х. (1873),
- [Хаџи Алије еф., сина Али Риза-а](#), умро 1291. године по Х. (1874),
- Али Риза, сина Мехмеда Нурије, умро 1293. године по Х. (1876).

3. Досадашња законска заштита

Рјешењем Земаљског завода за заштиту споменика културе и природних ријеткости НРБиХ из Сарајева број 88/51 од 20. јануара 1951. године објекат је био стављен под заштиту државе, а Рјешењем Завода за заштиту споменика културе НРБиХ из Сарајева бр. 02-881-3 од 18. априла 1962. године џамија је била стављена под заштиту државе и уписана у Регистар непокретних споменика културе. Ово рјешење је постало правоснажно 24. октобра 1962. године.

Просторним планом Босне и Херцеговине из 1980. године ово добро је било евидентирано и сврстано у I (прву) категорију као културно-историјско добро.

Под називом Хусејнија џамија у Градачцу и редним бројем 261 добро се налази на Привременој листи Комисије за очување националних споменика Босне и Херцеговине.

4. Истраживачки и конзерваторско-рестаураторски радови

Први подаци о радовима који су изведени или треба да буду изведени на објекту Хусејније џамије пронађени су у Архиву Босне и Херцеговине и налазе се у форми писма-замолнице Земаљској влади за обезбјеђење средстава за

санацију оштећења на џамијском зиду. Није познато да ли су средства за те активности икада додијељена.

Други податак наведен је у картону објекта Хусејније џамије, који се налази у Заводу за заштиту споменика БиХ, у коме је наведено да је џамија 1943. и 1944. године темељито поправљена и офарбана, без прецизнијих информација о врсти и обиму радова.

Трећи податак наведен је у чланку хфз. Џемала Хоџића, који је објављен у Гласнику ИВЗ из 1963. године. У овом чланку наводи се да је џамија у току другог свјетског рата била у великој мјери оштећена, и то највише зидови и кровна конструкција и мунара. Том приликом је формиран грађевински одбор који се обратио тадашњим структурама власти Општине и Заводу за заштиту споменика културе, али никакву помоћ није добио. Добровољним прилозима прикупљена су средства којим су се финансирани радови.

1. У јулу 1962. године отпочели су радови на поправци мунаре и зидова објекта,
2. У јуну 1963. године извршени су молерско-фарбарски радови који су завршени у августу 1963. године.

Године 1989. Завод за заштиту споменика БиХ извршио је детаљно техничко снимање објекта. Комплетан пројекат се налази у планотеци поменуте институције.

Након завршетка рата 1992-1995. године санирана су оштећења на објекту Хусејније џамије, али без одобреног пројекта и надзора службе заштите. Том приликом извршене су интервенције на мунари, на крову објекта – куполама, те фарбање зидова. Том приликом су настала оштећења на михрабу и улазном порталу џамије.

5. Садашње стање добра

На Хусејнији џамији након рата у Босни и Херцеговини изведени су одређени санациони радови, тако да је конструктивно стање објекта задовољавајуће.

Мада су, према наводима џематлија, радови вршени уз надзор стручњака из Тузле, уочавају се знатни недостаци, што указује на чињеницу да је објекат рестаурисан без пројекта и одобрења, односно учествовања стручњака запослених у заштити градитељског наслеђа.

Главни недостаци односе се на примјену неодговарајућих метода. На тријему џамије, на декорисаном порталу, извршено је механичко стругање са циљем уклањања накнадно нанесених фарбаних премаза и презентације његовог изворног стања. Том приликом уништени су, осим накнадно нанесених слојева фарбе, и изворни фарбани слој и сама површина камена. Сличан недостатак уочен је и на михрабу џамије, гдје су елементи од камена у цјелини премазани уљаном бијелом фарбом. Очуваност изворних фарбаних слојева је непозната.

Ограда шерефе мунаре, која је само дјелимично била срушена а појединачне странице добро очуване, комплетно је замијењена новим елементима иако за то није било потребе. Нова ограда је без икакве декорације иако је било могуће реконструисати њен пријашњи изглед на основу сачуваних уломака старе ограде.

На фасадама објекта видљива су оштећења настала услед неповољног дјеловања атмосферских утицаја и неадекватног избора материјала. У тријему џамије, у западном углу објекта, акрилна фарба је почела да се гули и отпада

слој фарбе услед тога што није било могуће одвести капиларну влагу из зидне конструкције.

У харему џамије објект библиотеке је саниран уз употребу неодговарајућих материјала – у првом реду кровног покривача (битуменизована шиндра).

III- ЗАКЉУЧАК

Примјењујући Критеријуме за доношење одлуке о проглашењу добра националним спомеником (“Службени гласник БиХ” бр.33/02 и 15/03), Комисија је донијела одлуку као у диспозитиву.

Одлука је заснована на сљедећим критеријумима:

- **А. Временско одређење**
- **Б. Историјска вриједност**
- **Ц. Умјетничка и естетска вриједност**
 - Ц. V. Вриједност детаља
- **Д. Читљивост**
 - Д. IV. Свједочанство о одређеном типу, стилу или регионалном маниру
 - Д. V. Свједочанство о типичном начину живота у одређеном периоду
- **Е. Символичка вриједност**
 - Е. II. Сакрална вриједност
 - Е. III. Традиционална вриједност
 - Е. IV. Везаност за ритуале или обреде
 - Е. V. Значај за идентитет групе људи
- **Ф. Амбијентална вриједност**
- **Г. Изворност**
 - Г. IV. Традиција и технике
 - Г. V. Положај и смјештај у простору
 - Г. VI. Дух и осјећања

Саставни дио ове одлуке су:

- копија катастарског плана,
- посједовни лист,
- фото-документација,
- графички прилози.

Коришћена литература

У току вођења поступка проглашења градитељске цјелине – Хусејније (Хусеин-капетана Градашчевића) џамије у Градачцу националним спомеником БиХ коришћена је сљедећа литература:

1908. Bodenstein, Gustav, *Повијест насеља у Посавини 1718-1739*, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву, XX, Сарајево, 1908, 95-112.
1909. Трухелка, Ђиро, Фојничка кроника, Гласник Земаљског музеја, XXI/1909, Сарајево, 1909, 445-459.
1952. Крешевљаковић, Хамдија, *Прилози повијести босанских градова под турском управом*, Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином, II/1951, Оријентални институт у Сарајеву, Сарајево, 1952, 119-184.
1953. Крешевљаковић, Хамдија, *Стари босански градови*, Наше старине, I, 1953,
1954. Челић, Џемал, "Архитектура Градачца и рестаураторски захват на кули Хусеин-капетана Градашчевића", *Наше старине* 2 (1954), 167-74.
1957. Вего, Марко, *Насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево, 1957.
1960. Хаџијахић, Мухамед, Имамовић, Тевфик, *Нацрт за монографију Градачца*, Градачац, 1960.
1963. Хоџић, Џемал, Свечано отворење обновљене Хусејније џамије у Градачцу, Гласник ИВЗ XXXVI/1963, бр. 11-12, стр. 563-567.
1982. Анђелић, Павао, *О усорским војводама и политичком статусу Усоре у средњем вијеку* у Студије о територијално-политичкој организацији средњовјековне Босне, Сарајево, 1982, 142-172.
1982. Шабановић, Хазим, *Босански пашалук*, Свјетлост, Сарајево, 1982.
1983. Реџић, Хусреф, Студије о исламској архитектонској баштини, Сарајево, 1983.
1988. Мујезиновић, Мехмед, *Исламска епиграфика Босне и Херцеговине*, књига II, Сарајево, 1988.
1988. Белић, Бранко, *Градачац (Градина), Градачац*, Археолошки лексикон Босне и Херцеговине, том 2, издавач Земаљски музеј БиХ, Сарајево, 1988, 77.
1989. Наметак, Фехим, Преглед стварања **БиХ муслимана** на турском језику, Старјешинство ИВЗ, Сарајево, 1989.

1991. Крешевљаковић, Хамдија, *Капетаније у Босни и Херцеговини* у *Изабрана дјела*, I, "Веселин Маслеша", Сарајево, 1991.
1992. Destruction of religious objects, State Commission for Gathering Facts on War Crimes in the Republic of Bosnia and Herzegovina, Bulletin no. 1, Сарајево, октобар 1992.
1997. Нинковић, Александар, радни материјал Р/Ф Завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа, "Деструкција градова Босне и Херцеговине у рату 92/95".
1999. Хусеџиновић, Сабира, Хећимовић-Камберовић, Захида и Камберовић, Хуснија, *Стари град у Градачцу и кула Хусеин-капетана Градашчевића, вриједности и стање послје рата 1992./1995*, издавач Бошњачка заједница културе "Препород", Градачац, Сарајево, 1999.
2000. Камберовић, Хуснија, *Судбина џамије у градачкој тврђави и покушај њене обнове 1891.-1909. године*, Прилози за оријенталну филологију бр. 49/1999, Оријентални институт у Сарајеву, Сарајево, 2000, 253-264.
 Хаџиосмановић, др Ламија, Књига и библиотека Бошњака у Сарајеву и другим мјестима Босне и Херцеговине у вријеме османске владавине,
http://www.iis.unsa.ba/posebna/sarajevo/lamija_hadziosmanovic.htm
 Ријасет ИЗБиХ, Уништавање исламских објеката,
http://www.rijaset.net/CIA/gallery/pages/64-Gradacac-Husejnija%20dzamija_jpg.htm
- Документација Завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа БиХ
- Документација Архива БиХ
- Документација Гази Хусрев-бегове библиотеке
- Документација и библиотека Бошњачког института у Сарајеву

Носилац истраживања и израде Приједлога одлуке:

Мирзах Фочо, дипломирани инжењер архитектуре, сарадник за градитељске цјелине и културне крајолике у Комисији за очување националних споменика